

Л. І. ШЕВЧЕНКО, Ю. Б. ДЯДИЩЕВА-РОСОВЕЦЬКА

ПРОБЛЕМИ НАУКОВОЇ ШКОЛИ В ХАРКІВСЬКІЙ СЛАВІСТИЦІ СЕРЕДИНИ ХІХ СТ.: О. О. ПОТЕБНЯ І П. О. ЛАВРОВСЬКИЙ

У статті розглянуто проблеми непростого спілкування двох яскравих представників інтелектуального кола в харківській славістиці середини ХІХ ст. — Олександра Опанасовича Потебні та Петра Олексійовича Лавровського, «учня й учителя». Виявлено парадоксальну ситуацію, коли функції «вчителя» змушений був виконувати талант, а «учня» — геній.

Ключові слова: О. О. Потебня, П. О. Лавровський, наукові школи, харківська славістична традиція, міфологічна теорія, учень, учитель.

Плюралістичне розуміння поняття «наукова школа» ставить дослідника в ситуацію необхідності визначення базової категорії, характеристики якої мають аналізуватися. Ідеться про те, що інституційно поняття «наукова школа», вироблене ще в ХІХ столітті й актуалізоване в численних дослідницьких практиках, становить певну єдність науковців, які можуть працювати в різних установах, але мають спільного вчителя і спільний погляд на розвиток своєї наукової дисципліни. Цей учитель (іноді дистанційований територіально і хронологічно) відкрив новий напрям у науці, запропонував новий, кардинально відмінний від інших метод дослідження, заснував нову наукову дисципліну. Наукова школа може бути міжнародною, термін її існування — кілька генерацій. Як відомо, у фундаментальних науках значення наукових шкіл може нівелюватися з поширенням загальносвітової наукової парадигми ¹.

---

¹ Порівняймо з поняттям «наукова школа», визначеним сучасними нормативними документами: «Наукова школа Київського національного університету імені Тараса Шевченка — це колектив <...> фахівців, які працюють в структурних підрозділах університету в одному напрямі досліджень під керівництвом відомого вченого (вчених). Колектив наукової школи формується відповідно до історичних традицій університету, спрямованих на формування поколінь професійної, наукової та культурної еліти України». І далі: «Ознакою наукової школи є сформований потужний науковий колектив із докторів наук (не менше 5) та кандидатів наук (не менше 10), який виконує науково-дослідницьку роботу за напрямками цієї школи». І хоч згадуються-таки визнання «українською та світовою науковою громадськістю» (щоправда, маються на увазі «Державні премії України, відзнаки Президента, Кабінету Міністрів України, почесні звання, дипломи, тощо, за останні 5 років»), та все ж таки це бюрократично-адміністративне утворення, що визнається як таке керівництвом за чіткими кількісними критеріями («4.3. Наявність керівника (1–3) дослідницького колективу. Керівник — доктор наук, професор (як правило), штатний співробітник університету, який підготував 3–5 кандидатів наук, систематично бере участь у наукових конференціях університету, всеукраїнських і міжнародних, має публікації у виданнях, зареєстрованих у МОН України, міжнародних журналах.

Характеристики такої наукової школи є диференційними й водночас значною мірою властивими науковому простору певного часу. Проте в сукупності певних характеристик можна спостерегти виразні контури наукового мислення персоналій тієї чи іншої школи, домінуючих епістем, теорій і концепцій, розглядуваних школою, як це спостерігаємо у пражському, швейцарському чи інших світових наукових співтовариствах.

Коли йдеться про наукову школу в харківській славистиці, диференційні ознаки її, як неодноразово підкреслювали серйозні дослідники, — це інноваційність, енциклопедичність, синкретичний (комплексний) підхід до аналізованих явищ, персоналізований розвиток традиції, що виявляється як сформована парадигма гуманістичних цінностей ученого.

Так, характерною для харківської славистики завжди була інноваційність — і не тільки в постановці важливих для науки питань, а саме у пріоритетному, першому формулюванні цих питань. Зокрема, актуалізована світовою наукою, сформульована й розгорнута у працях В. фон Гумбольдта думка про особливості, відмінності сприйняття й мовної репрезентації різними народами явищ об'єктивної дійсності, уже 1806 р. висловлюється й обґрунтовується І. С. Рижським у праці «Введение в курс словесности».

Л. А. Лисиченко, дослідник лінгвістичних традицій Харківської історико-філологічної школи, наголошує й на тому, що «за сто років до Ф. де Соссюра» Іван Орнатівський розрізняє мову, мовну діяльність і мовлення. А отже, виникає підстава «для перегляду питання про пріоритет харківського вченого в цьому сенсі. Геніальним передчуттям сформульованої на сто років пізніше Ф. де Соссюром фундаментальної трихотомії Language — Langue — Parole, — вважає Л. А. Лисиченко, — можна вважати розрізнення професором І. Орнатівським дару слова, тобто природної необхідної здатності людини повідомляти інших про свої думки, почуття різними звукозмінами (Langue у Соссюра); язика, тобто створеного людьми способу висловлювати свої думки різними звукозмінами, прийнятими в кожному народі окремо, або певним ужитком слів, притаманним одному лише народові (Language) і мовлення, тобто висловлювання думок словами (речь — Parole)»².

Інша, також визначальна для харківської славистики та продуктивна для науки, характеристика виявляється в концептуально сформульованому і послідовно здійсненому синкретичному підході до аналізу досліджуваних явищ — мови, історії, культури, соціуму. Саме в харківській славистиці лінгвістична проблематика спирається на комплекс аргументів із суміжних

4.4. Наявність не менше 20 наукових статей у наукометричних базах Web of Science та Scopus, опублікованих за останні 5 років членами дослідницького колективу у фахових виданнях України та у зарубіжних рецензованих виданнях, за науковим напрямом школи. <...>

4.6. Наявність не менше 1 докторської та 4 кандидатських дисертацій захищених за останні 5 років, підготовлених під керівництвом представників наукової школи»).

Така наукова школа має проходити «реєстрацію та атестацію». Подаються два додатки: «Додаток 1. Кваліфікаційна карта наукової школи» (заповнюється станом на дату атестації / подачі заявки про реєстрацію) і «Додаток 2. Відомості про колектив наукової школи» (Положення про Наукові школи Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — http://science.univ.kiev.ua/research/scientific_school/polozhennya-pro-naukovi-shkoly-kyyivs%60kogo-natsional%60nogo-universytetu-imeni-tarasa-shevchenka/).

² Лисиченко Л. А. Харківська філологічна школа. Лінгвістичні традиції. — Х., 2015. — С. 59.

галузей знання про людину, як це відбувалося в гуманітаристиці XIX ст., як це відбувається і сьогодні. Так, В. Н. Каразін був не тільки одним із засновників і першим ректором Харківського університету (організатором науки, якщо говорити в категоріях нашого часу), але й автором періодики з українознавчих питань, зокрема «Українського вісника». І ще — засновником філотехнічного товариства, «яке ширило технічні методи в сільському господарстві» і про особливу роль якого в історії України вважала за необхідне згадати Н. Д. Полонська-Василенко³. Цьому великому громадянину, увічненому в назві Харківського національного університету, належить дієвий заклик до жертв на створення університету. І всі, хто відгукнувся (брати Квітки, І. І. Срезневський, Є. М. Філомафітський, Р. Т. Гонорський, їхні друзі, учні й наступники), ентузіастично втілюють ідею всебічного представлення й розвитку української культурної свідомості, мови, історії, формування духовних і цивілізаційних перспектив українського народу. Літератори, журналісти, видавці, університетські професори, мовознавці й фольклористи — компетентності всіх цих наукових професій і спеціалізацій різною мірою присутні в діяльності дослідницького кола харків'ян — як періоду передісторії Харківської славистичної школи, так і її сформованості.

Якщо прикласти ці й інші вже запропоновані характеристики до співпраці на історико-філологічному факультеті П. О. Лавровського та О. О. Потебні, то виникає ряд питань щодо непростих стосунків двох достойних представників харківського інтелектуального кола. Зауважимо, йдеться про взаємозалежності у відносинах «учитель — учень». З юридичного факультету Харківського університету на історико-філологічний О. О. Потебня перейшов, як він сам пригадував 1886 року, «по собственному побуждению и под влиянием Мих. Вас. Неговского, тогда студента медиц[инского] ф[акультета], усердного и счастливого собирателя произведений малорусской народной словесности»⁴. Йдеться про рано померлого харківського фольклориста й українофіла, тоді студента 5-го курсу медичного факультету, який записав, за даними П. О. Куліша, 1160 творів українського фольклору. Сам О. О. Потебня зауважив: «Помнится, что рукописный сборник Неговского был толщиною в аршин “in fol[io]”»⁵. Дві думи в записках М. В. Неговського були надруковані у відомій антології Володимира Антоновича і Михайла Драгоманова. У цьому ж листі О. О. Потебня пригадує своїх університетських викладачів у такій формі: «Русскую словесность я слушал у Н. Тр. Костыря (очень мало, т. к. он вскоре умер) и А. Л. Метлинского, издателя ценного и для нынешнего времени сборника “Народные южнорусские песни”. Киев, 1854; славянские наречия у П. А. Лавровского, русскую историю у А. П. Зернина, педагогику и потом русскую словесность у Н. А. Лавровского. Из них в живых остался только последний, которому заглазно жму руку»⁶. Як бачимо, нікого з названих викладачів, і П. О. Лавровського також, О. О. Потебня не називає своїм учителем. Слід зазначити, що й М. Ф. Сумцов у біографічному нарисі про О. О. Потебню для Енциклопедичного словника Брокгауза і Єфрона писав: «В університеті користувався порадами та книжками (“по-

³ Полонська-Василенко Н. Д. Історія України : У 2 т. — К., 1992. — Т. 2. — С. 278.

⁴ Листи О. О. Потебні // Олександр Опанасович Потебня : Ювіл. зб. до 150-річчя з дня народження. — К., 1962. — С. 92.

⁵ Там же.

⁶ Там же.

собиями” — Л. Ш., Ю. Д.-Р.) П. і М. Лавровських»⁷. Сам О. О. Потебня в цьому контексті каже лише про П. О. Лавровського.

Призначений на службу до гімназії, він «по совету П. А. Лавровского, воспользовался первой возможностью для того, чтобы, отказавшись от жалованья и исполнения обязанностей, готовиться к экзамену на степень магистра славян[ской] словесности». Склавши цей іспит, О. О. Потебня знову ж таки «по рекомендации того же П. А. Лавровского и ходатайству факультета был прикомандирован к университету <...>»⁸. В іншому автобіографічному листі О. О. Потебня згадує, що саме «П. О. Лавровський познайомив його з працями відомих учених — Франца Міклошича й Вука Караджича, давав йому книжки зі своєї особистої бібліотеки»⁹.

Не підлягає сумніву, що П. О. Лавровський допоміг О. О. Потебні вкоринитися в Харківському університеті. Але факти, наведені В. Ю. Франчук, свідчать, що в категоріях компаративістики рецепція ідей і наукової особистості П. О. Лавровського в науковій діяльності О. О. Потебні була одночасно як інтегральною, так і диференційною. При цьому з боку П. О. Лавровського вона була не дуже й альтруїстичною. В. Ю. Франчук зазначає, що його організаційна допомога почалася «1856 р., коли П. О. Лавровського було обрано членом-кореспондентом Петербурзької академії наук. Постало питання про його переїзд до Петербурга, та слід було підготувати заміну»¹⁰. Це, можливо, пояснює й поблажливість під час прийому магістерських іспитів братами Лавровськими, про що згадував сам Потебня. Якимось не взято було до уваги дослідниками і той факт, що молодого вченого було прийнято на кафедру славістики, хоча за особистими науковими уподобаннями йому логічним був би прямий шлях на кафедру руської словесності.

Водночас В. Ю. Франчук коректно і справедливо наголошує на допомозі О. О. Потебні професором П. О. Лавровським під час підготовки магістерської дисертації. Зокрема, вона пише: «Обсяг праці — введення в неї прикладів з усіх слов'янських мов — безперечно свідчить про велику допомогу його вчителя-славіста П. О. Лавровського. Насамперед привертає увагу кількість збірок слов'янської народної поезії, використаних у дисертації. Одержати їх О. О. Потебня міг лише з особистої бібліотеки Лавровського, оскільки зібрання книжок слов'янськими мовами в університетській бібліотеці було невелике. Дисертація свідчить, що дослідник проаналізував приклади всіх слов'янських мов — сербської, словенської, болгарської, чеської, польської, лужицької»¹¹. Наголосимо й на тому, що клопотання про друк дисертації за казенний кошт також свідчить про участь П. О. Лавровського у становленні наукової біографії О. О. Потебні.

Як відомо, конфлікт виник згодом, коли 1865 р. О. О. Потебня подав як докторську дисертацію дослідження «О мифическом значении некоторых обрядов и поверий» (далі «О мифическом значении...»). Історико-філологічний факультет Харківського університету, керуючись негативною друко-

⁷ Сумцов Н. Ф. Потебня // Энциклопедический словарь / Изд. Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон; под ред. К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского. — СПб., 1898. — Т. 24-а. — С. 727.

⁸ Листи О. О. Потебні. — С. 92–93.

⁹ Цит. за: Франчук В. Ю. Олександр Опанасович Потебня. Сторінки життя і наукової діяльності. — К., 2012. — С. 55.

¹⁰ Там же. — С. 64.

¹¹ Там же. — С. 65.

ваною рецензією Петра Лавровського, не прийняв її до захисту. З документів, наведених В. Ю. Франчук, випливає, що колишній науковий керівник не прийняв критику О. О. Потебнею його праці про повноголосся. Дослідниця зазначає: «Слід узяти до уваги, що в архіві М. Ф. Сумцова зберігається лист ровесника Потебні, учителя й журналіста М. Ф. Лободовського, який спілкувався з ним у 60-ті роки. Лободовський прямо пише, що несхвальне ставлення братів Лавровських до Потебні в цей час було викликане участю молодого філолога в зібраннях революційно налаштованої молоді»¹². І це вже інший аспект проблеми — світоглядний. Дослідниця також прихильно поставилася до гіпотези О. П. Преснякова, за якою на заваді гармонійним стосункам стали «патріотичні ідеали й демократичні переконання» О. О. Потебні. «Будуючи своє дослідження на матеріалах народних казок, переказів, пісень та прислів'їв, Потебня показав, що майже всі християнські свята й обряди слов'ян є трансформацією давніх язичницьких обрядів з багатою міфологічною основою»¹³.

Поглянемо уважніше на деякі деталі цієї болісної для О. О. Потебні ситуації. Перше, що спадає на думку: авторитетний славіст не поділяє поглядів молодшого і ще не досить авторитетного колеги. Але ж сам П. О. Лавровський був лише на 8 років старшим за О. О. Потебню, і він захистив докторську дисертацію у 28 років, тоді як Потебня подав докторську на захист у 30. Так, у минулому столітті в академічних колах Москви і Ленінграда підозріло сприймали науковців, які намагалися захистити докторську в цьому віці, але ж не варто беззастережно переносити таке ставлення до Харківського університету XIX століття.

Далі, це безперечно, О. О. Потебню, коли він наважився критикувати працю свого колишнього і безумовно авторитетного наукового керівника, підвело ідеалістичне сприйняття стосунків усередині наукового товариства. В. Ю. Франчук цитує лист з архіву, де О. О. Потебня писав: «У таких справах немає своїх, тільки ті, з ким ти сходишся в поглядах. Я не думаю, щоб П. О. Лавровський був настільки дріб'язковим, аби ображатися з приводу заперечень, у яких немає й тіні упередженості»¹⁴. На жаль, О. О. Потебня помилявся.

Цікавий і такий аспект. О. О. Потебня і сам П. О. Лавровський по-різному оцінювали об'єктивність критики П. О. Лавровським дисертації О. О. Потебні. П. О. Лавровський у листі до І. І. Срезневського стверджував: «Усвідомлення, виразне переконання, маса незаперечних фактичних доказів говорять мені, що праця пана Потебні позитивних достоїнств не має майже зовсім, ні піввисновку з чималого його твору не можна прийняти в науку»¹⁵. О. О. Потебня ж трохи згодом написав пражському знайомцеві А. Патері: «Я певний, що він зробив це не тому, що твір поганий, а тому що я йому не подобаюсь»¹⁶. Сучасна наука має дослідницькі ресурси для того, щоб з'ясувати, хто з них мав рацію.

¹² Там же. — С. 138.

¹³ Пресняков О. П. А. А. Потебня и русское литературоведение конца XIX — начала XX века. — Саратов, 1978. — С. 21.

¹⁴ Франчук В. Ю. Зазнач. праця. — С. 134.

¹⁵ Там же. — С. 140.

¹⁶ Там же. — С. 135.

Почнемо з теоретико-методологічних засад праці «О мифическом значении...». В. Ю. Франчук пише про них: «То був час панування в Росії міфологічної теорії. У Німеччині захоплення міфологією вже почало слабнути. 1859 р. побачила світ знаменита передмова німецького вченого Т. Бенфея до “Панчатантри”. Вона поклала початок новому напрямку — вченню про літературне й побутове запозичення, яке спричинило обмежене використання міфологічної теорії. Проте в Росії 60-х років це вчення не встигло ще зміцніти, хоча на ниві міфологічного дослідження повір’їв та обрядів Потебня мав талановитих попередників — І. І. Срезневського, Ф. І. Буслаєва, О. М. Афанасьєва, почасти О. М. Бодяньського»¹⁷. Можливе, на нашу думку, й деяке перформатування акцентів. Те, що 1859 р. вийшов з друку маніфест бенфеїзму, зовсім не означало, що це відразу спричинилося до «обмеженого використання міфологічної теорії» у світі. Як відомо, фундаментальна праця А. Куна «Сходження вогню та божественного трунку» вийшла друком 1859 р., його ж «Про стадії міфотворення» — 1873 р. Праця В. Шварца «Походження міфології <...>» вийшла 1860 р., його ж багатотомні «Поетичний погляд на природу греків, римлян та германців <...>» — у 1864–1979 рр., праця В. Маннгардта «Демони жита» — 1868 р. Класичне дослідження М. Мюллера «*Essay on comparative mythology*», з яким О. О. Потебня рахувався і з яким полемізував усе життя, було надруковано ним у Лондоні 1858 р., за рік до післямови Т. Бенфея, а «Нашарування мови» — 1868 р. А ось «*Zoological mythology*» італійця А. де Губернатіса — лише в 1872 р. Нарешті, другий і третій томи «Історичних поглядів слов’ян на природу» О. М. Афанасьєва вийшли в 1868 і 1869 рр. Свою працю О. О. Потебня написав 1863 р., а видано її було 1865 р. А отже, не можна погодитися, що з погляду методології вона була застарілою.

Якщо ж придивитися до конкретних претензій П. О. Лавровського, то вони здебільшого зводяться до суб’єктивного несприйняття міфологічних екзегез О. О. Потебні. Але чи справді зближення наприкінці розділу про Бабу Ягу цієї постаті з Неділею та П’ятницею «не витримує наукової критики»¹⁸? Автор спирався на подібність функцій цих міфічних істот, і чому ми маємо відкидати його гіпотезу, приймаючи гіпотезу В. М. Проппа, що Баба Яга є мертвим предком по жіночій лінії? Чи мало й тепер у фольклористиці аналогічних карколомних гіпотез? Цікаво, що й сам П. О. Лавровський не був вільним від гріха конструювання довільних міфологічних зближень. Так, у статті 1862 р. «Исследование о мифических верованиях у славян в “облако” и “дождь” в связи с другими подобными же верованиями у древних родственных народов» він зазначає: «Тільки з усвідомленням погляду міфічного на подружні стосунки неба й землі та на небо з дощем як на посередників їх поєднання, стають цілком зрозумілими й знаменними багато виразів у народній літературі, так само як і деякі обряди, які без такого усвідомлення видаються набором слів, що не мають сенсу, простонародною нісенітницею. До числа подібних виразів слід віднести зіставлення в піснях падіння дощу з походом милого до милої або з виходом заміж, як у таких віршах однієї південноруської пісні:

«Ой у саду дрібний дощик імжить,
Милесенький до милої біжить...»

¹⁷ Там же. — С. 35.

¹⁸ Там же. — С. 136.

Або в іншій пісні:

«Ой не піде дрібен дощик без грому, без хмари,
Ой не піде дівка заміж без людського поговору й слави»¹⁹

(Пер. В. Ю. Франчук).

Наведені приклади є зразками «психологічних паралелізмів», пізніше вивчених О. М. Веселовським, а в них «йдеться не про *ототожнення* людського життя з природним і не про *порівняння*, що передбачає свідомість нарізності порівнюваних речей, а про *зіставлення*) за ознакою дії, руху: дерево хилиться, дівчина кланяється — так у малоросійській пісні»²⁰. Але якщо йдеться про таке, зрештою, формальне зіставлення, чи може спиратися на них міфологічна гіпотеза П. О. Лавровського?

Може здатися вельми дошкульним закид П. О. Лавровського, що О. О. Потебня «не зовсім дозволено обминає старослов'янське наріччя», чим, мовляв, «сам відрізав собі шлях до розшуку істини»²¹. Мабуть, конкретна старослов'янська мова тут ні до чого, і П. О. Лавровський має на увазі наукову реконструкцію праслов'янської мови, яка в ті часи була на початковому етапі. Адже уявімо собі, що йшлося про повноцінно відтворену праслов'янську мову, яку О. О. Потебня у своїх міфологічних етимологіях обминав. Чи такий це вже був злочин оте її проминання? Звернімося до аналогії. Сучасний український компаративіст указує на такі кардинальні методологічні відмінності між компаративістикою і студіями над інтертекстуальністю: перша «досліджує зв'язки між літературними явищами в усьому багатстві їх ідейно-художньої своєрідності, з урахуванням біографій та особистостей письменників та соціальних, політичних, релігійних, культурних тощо контекстів виникнення та функціонування. Що ж до досліджень інтертекстуальності, то вони мають за матеріал лише зв'язки між текстами». Далі: «Компаративіст повинен пояснити, як виникла подібність між літературними явищами, в'яснити характер та специфіку дослідженого зв'язку, дослідник інтертекстуальності цю проблему принципово ігнорує»²². Якщо користуватися методом «великих дужок», чи не побачимо ми в отім «обминанні старослов'янського наріччя» О. О. Потебнею аналог сучасних досліджень інтертекстуальності, що їх ніхто не вважає ненауковими? З іншого ж боку, коли сучасний лінгвіст наважується вивчати зв'язки української мови з тим же санскритом, хіба він не змушений обминати безліч мов-посередниць, що про них наука нічого не знає? А в науці важливо буває лише вказати на паралель, залишивши на попередників (чи наступників) експертизу генетичного зв'язку.

Отже, з сучасного погляду великої ереси в дисертації О. О. Потебні не було. У деяких працях сьогодні можемо прочитати, що «подальший розвиток етнографічної науки підтвердив припущення Потебні, а факти виявилися зовсім не одиничними й досить поширеними. Тобто при Потебні факти ще не

¹⁹ Лавровський П. А. Исследование о мифических верованиях у славян в «облако» и «дождь» в связи с другими подобными же верованиями у древних родственных народов // Учен. зап. Второго отд-ния Императ. Акад. наук. — 1863. — Кн. 7. Вып. 2. — С. 14–15.

²⁰ Веселовский А. Н. Историческая поэтика. — Ленинград, 1940. — С. 101.

²¹ Росовецький С. Інтертекстуальність у літературі (методологічні нотатки) // Руска література. Исследования : Сб. науч. тр. — К., 2006. — Вып. 9. — С. 28.

²² Там же.

були відомі. А він знав без фактів!»²³. Це не так. І водночас можна висловити переконання, що недоліки дисертації були другорядними порівняно з її позитивними якостями. Припускаємо, що коли б не розгромна рецензія П. О. Лавровського, вона пройшла б факультетське обговорення і була б успішно захищена. Так, наприклад, В. В. Стасов захистив 1869 р. в Петербурзькому університеті докторську дисертацію «Походження руських билин», хоча всі три опоненти відкинули її ідеї.

Таким чином, у середині XIX ст. наукова школа в харківській славистиці ще перебувала у процесі становлення. Цей процес був би послідовнішим, якби П. О. Лавровський не ділив свій талант між славистикою й адмініструванням, і протегував би він не лише О. О. Потебні, а й кільком його молодшим колегам. Для цього О. О. Потебня мав би бути лише славістом за покликанням і не таким різнобічно обдарованим, яким був. Школа, яка вже мала прекрасну передісторію, не могла бути швидко створена тому, що П. О. Лавровський залишив Харківський університет. Але навіть приязні стосунки між ним і О. О. Потебнею було розірвано через парадоксальну ситуацію, коли функції «вчителя» змушений був виконувати талант, а «учня» — геній. Додамо й важливу суперечність у світогляді «учителя» й «учня». Ситуація вибухнула, коли спрацювали два детонатори: О. О. Потебня наважився на критику статті «учителя», а «учитель» у відповідь розгромив докторську дисертацію «учня».

У сучасній лінгвістиці звертають увагу лише на переживання Олександра Потебні. Парадокс у тім, що не такому обдарованому, як О. О. Потебня, ученому цей афронт міг би назавжди зруйнувати наукову кар'єру. Але не О. О. Потебні, найцитованішому мовознавцеві не лише у нас, а й у європейській лінгвістиці. Було також кинуте тінь на репутацію відомого українофіла О. М. Бодяньського, який надрукував розкритиковану дисертацію у трьох томах «Чтений в имп. Обществе истории и древностей российских». За що ми сьогодні, безумовно, вдячні йому.

Справжню наукову школу з цілісним науковим світоглядом на історико-філологічному факультеті Харківського університету створив уже сам О. О. Потебня трохи згодом.

L. I. SHEVCHENKO, J. B. DYADYSHCHEVA-ROSOVETSKA

PROBLEMS OF SCIENTIFIC SCHOOL IN KHARKIV SLAVIC STUDIES IN THE MID-19th CENTURY: O. O. POTEBNIA AND P. O. LAVROVSKY

The article explores the concept of «scientific school» in its historical, traditional sense and modern interpretation. The analysis of the formation, development and complex ways of formation of Kharkiv historical-philological school in the nineteenth century is offered. The role of P. O. Lavrovsky in the formation of O. O. Potebnia as a researcher-humanitarian is emphasized: it was his support for the preparation of O. O. Potebnia for the examination of the master's degree in Slavic literature, the assignment to the university, the formation of a comparative worldview and the further reception of ideas in the world of scientific Slavic studies, primarily linguistics and folklore.

Keywords: O. O. Potebnia, P. O. Lavrovsky, scientific schools, Kharkiv Slavonic tradition, mythological theory, student, teacher.

---

²³ Рассказов Ю. Пророк в отсутствие отечества : Из критич. заметок о подлинном значении Потебни и открытых им современ. представленей // Потебня А. А. Мысль и язык. — М., 1999. — С. 250.